

Grøn omstilling i danskfagets litteraturundervisning

Tom Steffensen, docent, Københavns Professionshøjskole, tsf@kp.dk

Oplæggets udgangspunkt er fund, eksempler og erfaringer fra tre forsknings- og udviklingsprojekter:

- Green transition i Lower Secondary Education (DFF-projekt)
- Bedre kvalitet i dansk og matematik, www.kidm.dk
- Bæredygtighed, bærekraft, hållbarhet: Nordiske temadage i læreruddannelsen, www.nordisketemadage.nu

Skybrud

1. Oven over træerne
hører jeg et skybrud
min kælder står under vand.
Jeg lægger planker hen
over alt det, jeg har mistet.

2. Nu hvor mørket falder på
ser jeg dig i stuen
i lys fra lampens skær.
Jeg lukker øjnene
for at være lidt alene.

3. Natten kommer med en drøm
om at vi går sammen
igennem gaderne.
Jeg lægger planker ud,
men du går ikke over.

4 Byen ligger stille hen
som en fisk med bugen
i forurenede vand.
Jeg lukker øjnene
for at være sammen med dig.

Hvorfor er det svært at undervise i bæredygtig udvikling (i dansk)?

- En abstrakt problemstilling (overskrider almindelige kausalitetsforhold)
- Der skal gøres noget, men hvad? Ofte griber skolerne (og politikerne) til individorienterede løsninger.
- Eleverne er præget af negative følelser (eller apati).
- Eleverne mangler naturforbundethed.
- Eleverne mangler demokratisk handlekompetence.
- Klimaforandringer indeholder konfliktstof.
- Klima- og bæredygtighedsspørgsmål ses som et område for naturfagene.

UBU i dansk: hvor kommer behovet fra?

- **Udefra og ind:** Gryende politiske ambitioner om, at danskfaget skal bidrage til uddannelse for bæredygtig udvikling. En tværfaglig udfordring. Undersøgelser viser, at dansklærerne er usikre på deres rolle.
- **Indefra og ud:** I samtidslitteraturen spiller miljø, klima og klimaændringer en central rolle: økopoesi, klimalitteratur, cli-fi mv. I litteraturteorien diskuteres, hvad der egentlig ligger i læsemåden ”økokritik”.
- **Økokritikken** er ikke en stringent læse- eller undervisningsmetode – og knap nok et entydigt perspektiv. Derfor er det også svært at sige, hvad dansklærere skal gøre mere af, hvis man ønsker UBU på plakaten i dansk: Skal man læse mere af noget bestemt? Skal man bruge særlige metoder? Skal man for alvor arbejde med transformativ læring? (fx skabe en dybdeøkologisk forståelse af verden; eller en kritisk-teoretisk forståelse, utopisk tænkning)
- **UBU-området** rummer også forskellige (delvist inkommensurable traditioner): faktaorienterede tilgange, individ- og adfærdsorienterede tilgange, handlekompetence og demokratisk dannelse, dunkel pædagogisk og nymaterialisme (opgør med ”antropocentrismen), pluralistisk tilgang (opgør med normativitet), kritisk pluralisme. Ingen af traditionerne har haft stort gennemslag i danskundervisningen, men de bagvedliggende paradigmer findes.

Læreplanen for norsk, dansk og svensk

- **Norsk:** ”Elevene skal utvikle kunnskap om hvordan tekster framstiller natur, miljø og livsbetingelser, lokalt og globalt. Gjennom å møte fagets tekstmangfold, lese kritisk og delta i dialog kan elevene utvikle evnen til å forstå og håndtere meningsmotsetninger og interessekonflikter som kan oppstå når samfunnet endres i en mer bærekraftig retning. Faget norsk bidrar til å bevisstgjøre elevene og ruste dem til å handle og påvirke samfunnet gjennom språket” (Utdanningsdirektoratet, 2019).
- **Svensk:** ”möjligheter både att ta ansvar för den miljö de själva direkt kan påverka och att skaffa sig ett personligt förhållningssätt till övergripande och globala miljöfrågor. Undervisningen ska belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling” (Skolverket, 2022).
- **Dansk:** «forståelse for menneskets samspil med naturen» (Børne- og undervisningsministeriet, 2019, s. 4) + «miljøspørgsmålet» som et af seks komplekse og fagovergribende temaer, hvor danskfaget kan bidrage med sine perspektiver. Til forskel fra den norske læreplanen skitseres ingen retningslinjer for denne typen tværfagligt arbejde. Faghæftet understreger, at «[s]ammenhængen mellem fagene, som rigtig fællesfaglig undervisning udfolder, kan bidrage til øget erkendelse og forståelse for et felts kompleksitet» (Børne- og undervisningsministeriet, 2019, s. 128).

Lærere om verdensmål i dansk

Ja, det er vigtigt for mig... man kan sige, hvis man kigger på verdensmålene, så er min undervisning struktureret mere i forhold til – hvad skal man sige... de humanistiske øh... kan man kalde det, følsomme, øh menneskelige, medmenneskelige verdensmål, altså det vil sige, det er ikke så meget det faktuelle i forhold til klima og grøn omstilling, men det handler mere om en indre følelse af forhold til medmennesker og derigennem også jorden og verden og hvad kan vi gøre på et mere menneskeligt plan ehm, så på den måde er det vigtigt for mig, altså det blev egentlig ret tydeligt for mig i vores arbejde med verdensmål, som vi jo har arbejdet med i nogle år her på skolen... at den typiske klimaudfordring kan man sige, eller det typiske klimapunkt, som er... skrald i naturen eller co2 altså, hvordan passer vi på vores verden i forhold til det, vi udleder, det er ik så meget det fokus jeg har simpelthen fordi jeg ved for lidt om det egentlig altså i bund og grund... altså jeg synes, det er spændende, det er relevant. Absolut, men jeg er ikke i stand til at undervise sådan rent faktisk i det (Interview, Lærer A, foråret 2021)

Lærere om dannelsesmålet

Det er noget af det, der ligger mig allermest på sinde i forhold til min undervisning med børn, det er, at de skal blive nysgerrige væsner (...) det er sådan vi redder verden, det er ved at være nysgerrige (begge griner højt) jamen ved at vende fokus lidt væk fra en selv øhm og ud og stadigvæk reflektere over, hvorfor stillede jeg det spørgsmål... reflektere over, hvorfor vil jeg gerne stille det her spørgsmål til...

Ehm, hvis vi kan blive godt til at stille spørgsmål til hinanden i stedet for altid bare at snakke om sig selv eller et eller andet man har på hjerte, men NYSGERRIGHEDEN, det vil jeg sige, det er et stort tema, og det vender jo tilbage til det her med verdensmålene. At jeg er nysgerrig på, hvad DE tænker om verdensmålene. Hvor er deres virkelighed henne, for det kan lære MIG noget, om hvordan jeg kan lave min undervisning (Interview, Lærer A, foråret 2021).

To hovedstrømninger i økokritikken

(Buell, 2011; Friis & Thomsen, 2020, Myren-Svelstad, 2020)

- **Dybdeøkologi** og etik. I 1990'erne en reaktion på 70'ernes socialkonstruktivisme. At genindføre "natur" som element i den litterære analyse. Undersøgelsesspørgsmål: Hvordan er naturen beskrevet i litteraturen? Hvilken betydning har forfatterens naturoplevelser for teksten? Hvordan kan litteraturen ændre vores syn på naturen? (fx bevidsthed om naturens sårbarhed). Særlig interessen for romantikken og lyrik. Fantasi og forestillingsevne. Gennem poesien kan vi føle og erkende vores naturforbundethed.
- **Poststrukturalistisk** og posthumanistisk inspireret økokritik. Omkring årtusindskiftet en tilbagevending til den kritiske analyse af naturbegrebet og dens samfundsmæssige indlejring. Fokus på ødelæggende magtstrukturer. Naturpoesien forstørrer de forforståelser, der står mellem os og "the environment", men arbejder vi kritisk med dem, kan vi derved lære at få øje på dem. Nyere økokritisk digtning "laver selv" dekonstruktionen.

Undersøgende litteraturundervisning: Når vi undersøger litteratur, undersøger vi også os selv (og det fælles tredje)...

*Litterære tekster er åbne og flertydige
Elevernes erfaringshorisonter er forskellige og
dynamiske
Æstetiske oplevelser skabes i en vekselvirkning mellem
doing og undergoing (Dewey, 1934)*

Månen forklaret

Haven vander sig derude i sen sne.
For et sidste træ blik sortner
vejens spor, nattefrost jager som en gigt
i tyndskindedede birke og plaget
hælder asken, skør i grenværket.
Jeg har slukket alt lys, fra rum til rum
går jeg og ser månen falde ind
på gulvene og fråde i køkkenvasken.
Kun ét lys er tændt, det pulserende røde
i den gamle Luxman-forstærker:
Huset dundrer: Hendrix i højt gear.

Per Højholt, *Manøvrer*, 1993

1. Hvor gammel er jeget cirka?
2. Hvordan er naturen beskrevet?

Underbestemthed:

Sproget skematiserer en forestillet verden, som skal aktualiseres i læsningen.

Stil åbne specifikke spørgsmål til tomme pladser

Overbestemthed:

Tekstens mønstre binder den sammen og skaber en merbetydning, der er med til at styre vores udfyldning af de tomme pladser.

Stil åbne specifikke spørgsmål til tekstens mønstre – her kommer også de faglige begreber i spil.

Det er hvidt herude

Det er hvidt herude,
kyndelmisse slår sin knude
overmåde hvas og hård,
hvidt forneden, hvidt foroven,
pudret tykt står træ i skoven
som udi min abildgård.

Det er tyst herude,
kun med sagte pik på rude
melder sig den små musvit.
Der er ingen fugl, der synger,
finken kun på kvisten gynger,
ser sig om og hvipper lidt.

Det er koldt herude,
ravne skrige, ugler tude,
søge føde, søge læ.
Kragen spanker om med skaden
højt på rygningen af laden,
skeler til det tamme kræ.

Hanen sig opsvinger
på en snemand, sine vinger
klaskende han sammenslår.
Krummer halsen stolt og galer -
hvad monstro han vil, den praler?
Hvis endda om tø han spår!

Inderlig jeg længes
efter vår, men vintren strænges;
atter vinden om til nord!
Kom, sydvest, som frosten tvinger,
kom med dine tågevinger,
kom og løs den bundne jord!

Fra og når det blir lyst blir det helt fantastisk (Kristin Berget 2017)

Dette landskapet fanger oss med sine lange strå
sprekker opp i juli

En sprø jord

Vi har valgt å skrape fingrene mot denne jordskorpa
under neglene

få bakterier

Her holder vi oss fast

Kroppene vokser gir plass til nye kropp

et system utarbeidet gjennom millioner av år
personlig

Ta det ikke

at det krakellerer

at det fungerer

Det er

evolusjonen som snakker

En stemme som påstår det uhyrligste

Lyrikken fremskriver i sproglige bilder de sammenhenge i tid og rum, som er svære at begripe rationally. Her kunne man fokusere på, hvordan form og indhold spiller sammen. Teksten krakelerer også.

Ur Eva Ströms dikt "Global syntax" (2022)

*Den globala utvecklingen
är för tillfället bromsad
av en nanopartikel
med storleken 0,12 mikrometer.
Just nu fylls varje strand av förbrukade
munskydd
och fiskarna sväljer allt som människan
i sin enfald tillverkat för att skydda sig
själv.*

Opgave:

Lav en simpel skitse/tegning,
der illustrerer de kausale sammenhænge i digtet
(hvilke aktører har vi, og hvordan interagerer de)

"Bestefar borte" (Ruth Lillegraven 2016)

bestefar med
kinn som lêr og
hender som røter

eit heilt fjell åleine

bestefar er død

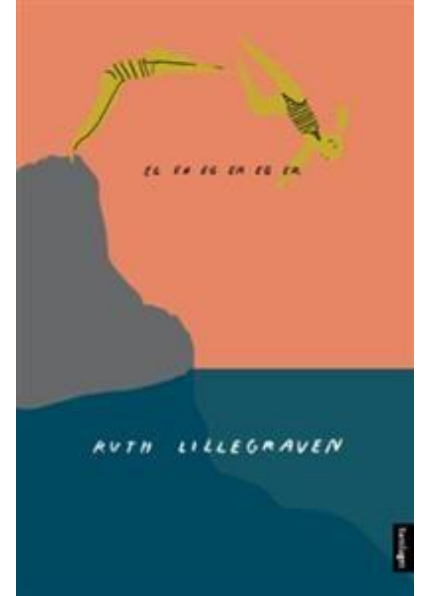
skal ned i jorda
til bestemor

ja, seier pappa

alt som kjem til verda
skal ein gong bli borte att
menneske, plantar, dyr
alle er vi her berre
denne vesle tida

det likar eg ikkje
seier eg

ikkje eg heller
seier pappa

Fra *Knoppar, blommor, blad och grenar* (Eva-Stina Byggmästar 2005)

Tycker om små hus
och stora trädgårdar,
tycker om att se in i
grönskan som färgar allting grönt.

Men oj,
slumrade till, utsträckt
i det gröna.

Såg älvor och hur
trädgårdsmöblemang nalkades

teservis med redan
uppslaget

te –

ALLT
medan sol serverade
terrass en luftig bladskugga,
liksom ett underverk, ja,
ett urverk av grönska.

Men hela
min kropp är
gröna ögon,
jag ser in
bland stänglar,
strån och stjälkar.
Så ger jag dig
gröna dagar
att minnas,
det är det enda
jag gör innan jag går.

Lærerstuderende: bæredygtighed

Den umettelige nordboer

Jeg mener de ting i et menneskes hjerne.

Hvor vi skal beskytte vår klode, men bryr oss bare om å tilfredstille det materialistiske behovet.

Alting gror her vi bor. Vi ønsker å mette hver og en, men deler heller med søppelkassen enn naboen.

Hvis vi ikke tenker os om, bliver verden tom

Bæredyktig utsikt fra klasserommet'

Jeg kigger ud ad vinduet

Ser de grå skyene driver tungt forbi

Dråberne falder kedeligt og langsomt ned

På tavlen skinner solen

Stemmen snakker om det grønne græs og en lysere fremtid

Klassen ryddet i går, fant mye plastikk ved havet

Fiskene kan ikke bunde

Luften er farlig

Fuglene kvidrer ikke lenger

Fiskene slutter å svømme, havet er stille

Stemmen siger "I er fremtiden"

men

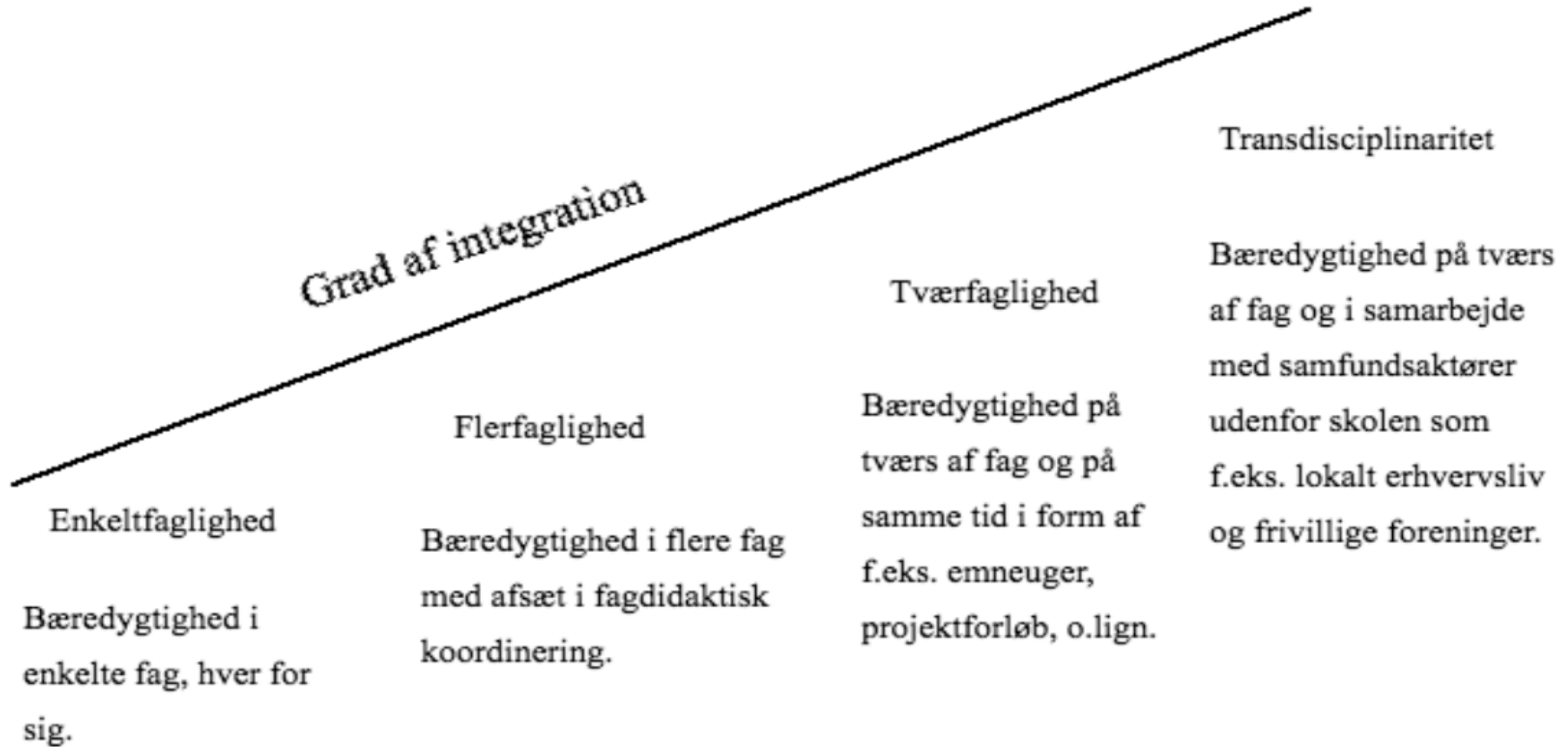
hva skal vi gjøre?

hvad skal vi gøre...

Erfaringer

- Der er et stort potentiale for at arbejde med spørgsmål relateret til grøn omstilling i dansk.
- Litteraturen er meget velegnet til at arbejde med elevernes nysgerrighed, omverdensforståelse, systemiske forståelse, dialogiske-kritiske kompetence og naturforbundethed.
- UBU i dansk skal komme indefra, dvs. gennem en udvikling af (den undersøgende) litteraturundervisning.
- Opmærksomhed: Det oplevelsesorienterede risikerer at blive ukritisk (ureflekteret naturbeskrivelse mv.) – fravær af sociale og kritiske perspektiver. Omvendt risikerer dekonstruktive tilgange at koble sig fra elevernes erfaringer og livsverden.

UBU: Implementeringsstrategier

Bæredygtighed, bærekraft, hållbarhet

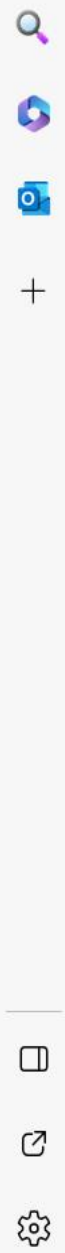
Nordiske temadage i læreruddannelsen

Temadag 1 –
Bæredygtighed i
dansk/norsk/svensk

Temadag 2 – Natur
og plats i nordisk
lyrik

Temadag 3 –
Økokritik i nordisk
fiktion

Temadag 4 –
Litteratursamtaler
om bæredygtighed

Referencer

- Dewey, J. (1934). *Art as Experience*. The Berkeley Publishing group.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Touchstone.
- Dewey, J. (1997 [1916]). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. The Free Press.
- Elf, N. (2021). The surplus of quality: How to study quality in teaching in three QUINT projects. In M. Blikstad-Balas, K. Klette, & M. Tengberg (Eds.), *Ways of Analysing Teaching Quality: Potentials and Pitfalls* (pp. 53-88). Scandinavian University Press. <https://doi.org/https://doi/pdf/10.18261/9788215045054-2021-02>
- Gissel, S.T. & Steffensen, T. (2021). *Undersøg litteraturen! Engagerende undervisning i æstetiske tekster*. Akademisk Forlag.
- Hansen, T.I., Elf, N., Gissel, S.T. & Steffensen, T. (2019). Designing and testing a nwe concept for inquiry-based literature teaching. In *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 19, 1-32.
- Hansson, P. & Öhman, J. (2021). Museum education and sustainable development: A public pedagogy. I *European Educational Research Journal*, 1-15.
- Matthewman, S. (2014). Clearing the ground for a greener New Zealand English. *English Teaching: Practice and Critique*, 13(1), 95-111.
- Matthewman, S. (2020). Nation and Nature in L1 Education: Changing the Mission of Subject English. In B. Green & P.-O. Erixon (Eds.), *Rethinking L1 Education in a Global Era: Understanding the (Post-)National L1 Subjects in New and Difficult Times* (pp. 235-256). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-55997-7>
- Myren-Svelstad, E. (2020). Sustainable Literature Competence: Connecting Literature Education to Education for Sustainability. I *Humanities*, 141, 1-19.
- Rosenblatt, L. (1994). *The Reader, the Text, the Poem*. Carbondale.
- Öhman, J., & Sund, L. (2021). A Didactic Model of Sustainability Commitment. *Sustainability*, 13(3083), 1-22. <https://doi.org/https://doi.org/10.3390/su13063083>
- Östman, L., & Öhman, J. (2022). A transactional methodology for analysing learning. *Mind, Culture, and Activity*. <https://doi.org/DOI:10.1080/10749039.2022.2042029>
- www.kidm.dk
- www.nordisketemadage.nu